

Nekaterih žal ne bomo

(Tit Košir)

AMOR MAŠOVIĆ, direktor Inštituta za pogrešane osebe v BiH, predstavlja upanje za številne, ki še niso našli posmrtnih ostankov svojih najdražjih

URŠKA MLINARIČ

Do začetka vojne v BiH je Amor Mašović v Sarajevu delal kot pravnik v odvetniški pisarni svojega očeta in strica. "Ko se je zgodila vojna, se je bilo treba odločiti, ali boš vzel v roke puško in branil svoje mesto ali pa boš počel kaj drugega, povezanega z vojno." Mašović je postal predsednik državne komisije za izmenjavo vojnih ujetnikov, zaprtih in trupel umrlih. Vodil je tudi evidenco izginulih. "To je bilo daleč lažje od tistega, kar me je čakalo po vojni, saj sem delal z živimi ljudmi. Moja naloga so bila v glavnem pogajanja o izmenjavi z nasprotno stranjo. Ko se je vojna končala, sem se želel vrniti v odvetniške vode, a sem spoznal, da to ne bo mogoče. Za mnogimi, katerih imena sem zapisoval kot imena taboriščnikov in katerih matere sem spoznal, ko so trkala na vrata naše komisije, se je izgubila vsaka sled. Nisem imel moči reči, vojna se je končala za vse in tako tudi zame. Nadaljeval sem in še bijem boj za resnico o usodi

tistih, za katerimi se je v vojni izgubila vsaka sled."

S sodelavci zadnjih 19 let išče in razkriva množična grobišča ter izkopava posmrtno ostanke, saj čuti odgovornost do mater, od katerih mnoge živijo le še za dan, ko bodo našle posmrtno ostanke svojega otroka. Po vsem tem času bi pomislili, da ga ob skorajda vsakodnevnem srečevanju s smrtjo nič več ne gane. A ni tako. Oči se mu orosijo in glas nekoliko zadrhti, ko razlaga o pol leta stari dojenčici, ki so jo skupaj z materjo ter štiri leta in pol starim bratcem ubili na pragu njihovega doma. "Zakaj otroci? Razumem, da se spopade vojak z vojakom, ampak kako lahko človek ubije otroka. Tega ne bom nikoli razumel," pravi in ob opisovanju različnih primerov na izust našteva imena žrtev in grobišč, kot da bi jih bila le peščica. A je resnica daleč od tega.

Letos bo minilo 20 let od konca vojne v BiH. Kakšen je rezultat, ko govorimo o številu najdenih posmrtnih ostankov žrtev?

"V BiH je skupno evidentiranih 32.152 izginulih oseb med vojno.

Od približno 26.000 izkopanih smo jih identificirali 23.500. Del je še vedno neidentificiran, saj so v nekaterih primerih bile pobite cele družine in ni nikogar, ki bi dal kapljo krvi za identifikacijo. V drugih primerih sorodniki sicer so, a niso toliko blizu, da bi z gotovostjo lahko rekli, da gre za to določeno osebo. Del izkopanih pa predstavljajo tudi ljudje, ki ne sodijo v to vojno obdobje, temveč so žrtve druge pa tudi prve svetovne vojne. Tako smo pred kratkim na območju Zvornika izkopali ostanke, za katere smo domnevali, da so ostanki srebreniških žrtev, a se je po drobnih predmetih izkazalo, da so to nemški ali italijanski vojaki. Med skupino neidentificiranih je zagotovo tudi še kdo - glede na to, da smo do leta 2002 identifikacijo opravljali s klasično metodo, torej na osnovi prepoznavne sorodnikov po obleki, predmetih -, pri katerem smo naredili tudi kakšno napako."

Pogrešanih je torej še okoli 7000 ljudi.

"Tako je in nekaterih žal ne bomo nikoli našli. Mnogi so bili odvrženi v reke, jezera in zdaj ležijo pod več metri naloženega mulja. Poleg tega smo izčrpali vse informacije, ki smo jih zbrali od različnih ljudi, prič zločinov, o krajih zločinov in grobnicah. Zdaj smo pred osnovnim problemom, kako prisiliti oblasti v Republiki srbski, na

katere območju je izginilo skoraj 90 odstotkov pogrešanih - gre za območje zgornjega in spodnjega Podrinja in Bosanske krajine -, da bi nam dale informacije obveščevalnih služb, vojske in policije, ki bi nam pomagale pri iskanju žrtev."

Je kaj možnosti, da bi o lokacijah grobišč spregovoril kateri od zločincev? Mogoče tisti, ki so pomagali prikrivati zločine? Navsezadnje ste tako odkrili največje grobišče v BiH, Tomašičo v Prijedoru?

"Človek, ki nam je pokazal Tomašičo, v kateri smo našli posmrtno ostanke nekaj manj kot 700 ljudi, v njeni sekundarni grobnici, rudniku Jakarina kosa, pa še okoli 300, sicer ni pobijal, je pa sodeloval pri skrivanju žrtev. Trupla je nalagal na kamion in jih metal v grobnico. Po 20 letih se je odločil spregovoriti, ker je življenje z vsakodnevnimi nočnimi morami postalo nezno. Pred očmi se mu je nenehno odvijal prizor, kako so oči mrtvega človeka, ko ga je obrnil na hrbet, strmele v njega, kot da bi bil živ. Ko so ga moji sodelavci nekaj mesecev po razkritju srečali, jim je dejal, da prvič po vojni spet lahko mirno spi. Če bi več takih ali tistih, ki so grobišča prekopavali z bagri, spregovorilo, bi lahko projekt iskanja žrtev zaključili v treh štirih letih. Zdaj pa se soočamo s sodbami tako medna-

rodnega sodišča v Haagu kot domačih sodišč, ki izrekajo kazni, ki niso primerne glede na storjene zločine. V BiH tudi nihče še ni bil obsojen, ker je z bagrom izkopal 300, 400 trupel, jih naložil na tovornjake ter razvozil na različne konce, kjer so jih zakopali v sekundarna, ponekod tudi terciarna grobišča. Imamo primer, ko smo posmrtno ostanke človeka našli v petih različnih grobnicah, oddaljenih eno od druge 32 kilometrov. To ni zločin zoper to mrtvo osebo, saj ta ničesar več ne čuti. To je zločin do živih, ki osebo iščejo in ki jim ni dopuščeno, da bi se sprijaznili z dejstvom, da so našli posmrtno ostanke svojca in ga tudi pokopali ter žalovali. Materam to ni omogočeno, če najprej dobijo četrtno skeleta svojega otroka, čez dve leti še četrtno, tretjo četrtno čez deset let, zadnje pa mogoče nikoli. To še posebej velja za srebreniške in prijedorske žrtve."

Koliko grobišč je po vaših domnevah še v BiH?

"Doslej je bilo odkritih 750 masovnih grobnic. Za masovne grobnice štejemo tiste, kjer smo odkrili najmanj tri ljudi pa do nekaj sto. V Tomašici jih je bilo skupaj s sekundarno grobnico najdenih okoli 1000, vendar domnevamo, da obstaja vsaj še ena grobnica, v kateri bi lahko bilo še do 300 žrtev. Na to nas napeljujejo zapiski v dnevniku

nikoli našli

generala Ratka Mladića ob enem njegovih vojnih obiskov v Prijedoru. On sicer omenja kar 3000 žrtev, a mislim, da je ta številka pretirana. Sicer ocenjujem, da je po celi državi še med 80 in 100 grobišči. A kot sem že dejal, nekaterih ne bomo nikoli našli."

V letih iskanja ste postali simbol upanja za tiste, ki iščejo. Kako nosite to odgovornost, breme?

"To je breme, ki človeku ne dovoli, da bi zaživel normalno življenje. Že res, da smo vsi šli v štiri in pol leta trajajoči vojni skozi trpljenje, pomanjkanje, a tistim, ki so izgubili svoje najbližje, je ostala bolečina. Zato je boj za resnico, ki ga bijemo ob iskanju pogrešanih - še posebej v družbi, kot je bosanska, ki je daleč od popolne -, težek, saj ljudje vidijo v nas, kot ste dejali, upanje. Mnoge žrtve namreč niso doživele zadoščanja, saj so kazni, ki se izrekajo zločincem, simbolične. Zločinci so po dveh tretjinah kazni izpuščeni in tako se človeku, ki je pričal zoper zločinca ali sami žrtvi kaj lahko zgodi, da se na ulici, avtobusu, tramvaju, v domačem kraju sreča z oči v oči z zločincem. Imamo absurdne situacije, kot je primer iz Bosanskega Šamca, ko se je človek po prestani kazni vrnil iz Haaga in ponovno kandidiral za župana. Le 20 glasov mu je zmanjkalo, da bi bil ponovno izvoljen na ta položaj."

Kaj pa to pomeni za možnost sobivanja? Bi lahko zaradi tega v Bosni ponovno eksplodiralo?

"Vsekakor to ni dobro sporočilo. Predstavlja tudi veliko nevarnost, saj žrtve vidijo, da je kljub zločinom mogoče ostati nekaznovan ali dobiti milo kazen. Gotovo ste slišali za mladeniča iz Zvornika, ki je aprila napadel tamkajšnje policijsko postajo, ubil policista in pri tem še sam izgubil življenje. Še danes se ne ve točno, zakaj je to storil, a ena od teorij pravi, da je to storil iz maščevanja. Njegovega očeta so leta 1992, ko je bil fant star le eno leto, odpeljali in ubili skupaj s še 750 Bošnjaki. Kaj lahko, da ga je kdo sprovciral in odzval se je na ta način. Vendar upam, da to, kar počne Inštitut za pogrešane osebe, vendarle zmanjšuje tovrstne nevarnosti. Več, ko bomo našli posmrtnih ostankov žrtev, manj bo napetosti in frustracij pri teh, ki še iščejo pogrešane. Menim, da je to iskanje zdravilo, za nekatere zelo grenko, boleče, a ga naša družba vsekakor potrebuje. Vsaka razjasnjena usoda pomaga v procesu ozdravitve naše družbe. Pri tem pa zdravilo, ki bi ga morala dati sodišča z izreki kazni, ni dovolj učinkovito. Včasih lahko iz kakšnih sodb razberemo celo, da so vojne razmere olajševalna okoliščina za zločince in da je na neki način dovoljeno med vojno početi nekaj, kar v miru ni."

Proces ozdravitve pomiritve zavira dejstvo, da oblasti v Republiki srbski ne priznavajo zločinov ali jih minimalizirajo. To še posebej velja za 8372 žrtev srebreniškega genocida.

"Tako je. Celo na ravni celotne države politika nima moči sprejeti resolucije o Srebrenici, kajti mnogi politiki še vedno zanikajo, da se je

tam zgodil zločin. Mnogi v Republiki srbski se izogibajo poimenovati ga s pravim imenom - genocid. Namesto tega včasih uporabijo besede, kot je etnično čiščenje, masaker, masovni zločin in to kljub temu, da je tako mednarodno kot domače sodišče že povedalo, da je to bil genocid. Ko politični vodje negirajo dejstva, to pade na plodna tla. Najprej pri tistih, ki so bili vpleteni v ta dejanja, potem pri članih njihovih družin, v končni posledici celotna družba začne podpirati taka stališča. Pri tem celo zanikajo dejansko število žrtev ali pa trdijo, da so to žrtve medsebojnih konfliktov muslimanov, češ ena skupina je bila za to, da se obrani Srebrenica, druga pa je želela oditi. Če je to tako, zakaj v grobiščih nismo našli niti enega kosa orožja. S čim so se pobili in kdo ter predvsem zakaj jih je premeščal v sekundarna grobišča? Spet drugi pravijo, da so pod muslimanskimi nagrobniki pokopani Srbi, ki so jih prepeljali iz Sarajeva in drugih krajev. A na osnovi analiz DNK, ki jih opravljajo v laboratoriju Mednarodne komisije za pogrešane osebe v Tuzli, je to povsem nemogoče, saj tisti, ki opravlja identifikacijo, sploh ne ve, čigav DNK je pred njim. Zato tudi ni možnosti lažnega prikazovanja. Vse to smo pokazali tudi politikom Republike srbske, a zaman. Ti dejstvo, da je v tem trenutku v Potočarjih pokopanih 6241 žrtev genocida, zanikajo. Preprosto nimajo moči, da bi se soočili z resnico."

V tem oziru najbrž vsakoletno zaklinjanje politikov ob grobovih žrtev, da ne smejo dovoliti, da bi se kaj takega še kje zgodilo, deluje bolj kot sol na rano žalujočih in tistih, ki še iščejo.

"Tako kot naša država še ni našla primerne odgovora na to, kaj in kako, ko v Potočarjih in Prijedoru ne bomo pokopali nobene žrtve več ter kako se bomo spominjali tistih, ki jih nikoli ne bomo našli ali identificirali, tako je zelo malo naredila za to, da se kaj takega ne bi nikoli več ponovilo. Ko pogledam, kaj delajo, da se to ne bi nikoli več nikomur zgodilo, ugotavljam, da včasih prav delajo na tem, da se Srebrenica čim prej ponovi. Poteze, ki jih vlečejo politiki, netenje sovraštva, jezik sovraštva in verske netolerance nakazujejo na to. Čeprav vsega naštetega ne spodbujajo le njihovi politiki, pa ti v Republiki srbski pri tem prednjačijo. Še več. Zločince branijo in jim prirejajo dobrodošlice kot narodnim junakom. Ob tem pa bi, če bi izvedli anketo po BiH, v kateri bi spraševali, ali ste za mir, pomiritev, prišli do absurdnih podatkov. Prepričljiva večina tistih, ki bi temu pritrtili, bi bili Bošnjaki, medtem ko bi večina, ki pripada narodu zločincev, dejala, da ni sobivanja."

Nekateri pravijo, da je bilo toliko žrtev med muslimani tudi zaradi naivnosti, da se bodo stvari rešile po mirni poti?

"Vprašanje, ali lahko govorimo o naivnosti. Morda smo bili naivni, ker smo verjeli, da obstaja medna-

rodno pravo in da bo mednarodna skupnost intervenirala v pravem trenutku. Srebrenica se je dogajala po tem, ko smo štiri leta že imeli v živo prenos malih Srebrenic po vsej državi. Po tem nihče normalen ne mogel pričakovati, da bo nizozemski bataljon pod poveljstvom Združenih narodov predal v roke in s tem v gotovo smrt 3000 dečkov in moških. Te žrtve ležijo na duši mednarodne skupnosti, kajti če si za ograjo Združenih narodov v Potočarjih ali v predverju zgradbe OZN ob East Riverju v New Yorku, je to povsem enako. Oni pa so jim rekli, zapustite ograjen prostor ali vas bomo izgnali in večina je odšla direktno v roke zločincem. Predaja teh ljudi Mladiću je nekaznovan zločin proti človeštvu, za katerega je neposredno odgovorni Združeni narodi. Lahko sicer zdaj govorijo, da niso vedeli, kaj bo storil Mladić, ampak ali niso vedeli, kaj se je pred tem zgodilo v Sarajevu, Prijedoru, Foči, Brčkem, Nevesinju, v mestih pod Mladićevo kontrolo?"

V Srebrenici niso umrli le dečki in moški. Tudi obnemogli, ženske in celo dojenčki.

"V Srebrenici je umrlo 529 otrok, tudi dojenčki. V kampu nizozemskega bataljona ob tovarni akumulatorjev smo v grobnici poleg petih odraslih ljudi našli tudi kosti dojenčka, ki ga je smrt doletela takoj, ko ga je mati rodila na betonu tovarne, v katero so se Srebreničani zatekli pred Srbi. Lahko, da je bil ubit ali je umrl naravne smrti, če je temu mogoče tako reči, kajti neko dekle je umrlo zaradi pomanjkanja inzulina, neki starec, ker ni dobil zdravil. Ta dojenček - grobnico so nam pokazali nizozemski vojaki, medtem ko nas uradne nizozemske oblasti o njej nikoli niso obvestile -, je danes pokopan skupaj s svojim očetom v Potočarjih."

Po vsem, kar ste pri delu videli in doživeli, je to bila verjetno najtežja izkušnja?

"Pred tem dogodkom sem sodeloval pri izkopu pol leta stare dojenčice, ki so jo po smrti zločinci skupaj z materjo in bratcem ter drugimi 188 žrtvami v občini Ključ odvrgli v 30 metrov globoko naravno jamo. Ob tem pa nanje nametali gradbeni in drugi material, tako da jih nikoli ne bi bili našli, če nam priče ne bi povedale za jamo. Mislim sem, da je to moja najhujša izkušnja, saj smo dojenčico našli le po zaslugi plenice, v kateri so se ohranile kosti. A potem se je zgodila ta grobnica v Potočarjih. Ko sem v tisti tekoči gmoti - v kar se je spremenilo telo, ki je bilo pokopano v plastični vrečki - zatipal komaj centimeter, dva dolge kosti, sem doživel najtežji trenutek, pa čeprav je dotlej skozi moje roke šlo okoli 15.000 trupel. Ko se soočiš s posmrtnimi ostanki otrok, se ti zastavi vprašanje, zakaj? Kako lahko človeško bitje naredi kaj takega otroku? To so najtežja vprašanja brez odgovora. Kakorkoli si to poskušate pojasniti, to ni mogoče. Najlažje bi bilo reči, da je storilec pošast, da ni ljudsko bitje.

(Tit Košir)

“
Nikoli ne bom razumel, kako lahko žena, sestra ali hčerka brani človeka, ki je posiljeval in moril tuje hčere, soproge, matere in sestre. One bi ga morale prve obsoditi

”

Ampak ali ga ne bi s tem osvobodili odgovornosti za dejanja? Navsezadnje pa so to ljudje, ki imajo prav tako družine. Nisem in nikoli ne bom razumel, kako lahko žena, sestra ali hčerka brani človeka, ki je posiljeval in moril tuje hčere, soproge, matere in sestre. One bi ga morale prve obsoditi, mu reči, pa kaj ti je bilo, a si normalen. A je prav nasprotno. Še podpirajo ga."

General Ratko Mladić, glavni odgovorni za Srebrenico in mnoge druge zločine, je skupaj z Radovanom Karadžićem že nekaj časa v Haagu. Bosta dočakala izrek kazni?

"Možna sta le dva scenarija, ali bosta prej umrla ali pa bosta do smrti za zapahi. Takšna kazen, glede na to, da je Milošević ni dočakal in ni bilo sojeno ne Miletu Đukanoviću ne Momirju Bulatoviću, čeprav ju smatram za krivca za začetek agresije na mojo državo, bi bila prvič neka pomembnejša satisfakcija za žrtve. Vsakršna kazen, ki bi bila časovno omejena, bi bila prst v oko žrtvam."

Kaj pa BiH kot država? Ima prihodnost? Vsake toliko se slišijo iz Republike srbske glasovi o osamosvojitvi.

"Tako kot vse države v regiji ima tudi BiH prihodnost. A ta ni v rokah Banjaluke in Milorada Dodika, kot menijo mnogi, temveč v rokah vlad v Beogradu in Zagrebu. Po mojem sicer bolj v rokah Beograda. Ko bodo iz teh prestolnic prišla iskrena in uradna sporočila v Banjaluko in Mostar, da je BiH njihova domovina - brez tajnih sporočil, naj še naprej delajo na projektu velike Srbije in Hrvaške -, bo BiH veliko hitreje zmogla na evropsko pot, kajti ljudem bo končno jasno, kam kdo spada. Vendar doslej takih sporočil ni bilo." •